

Farkas Gyöngyi

A politika viharai közt született

1. Bevezetés

Az Osztrák–Magyar Monarchia (továbbiakban OMM) megszületésekor hozott hadügyi törvények (az 1868. évi XL. tc. a véderőről, XLI. tc. a honvédségről, XLII. tc. a népfelkelésről) az uralkodó főhadúri jogait biztosították. Ezzel azonban kivonták azokat a magyar kormányzati keretből. A hadsereg fenntartásához szükséges költségvetés és az újonc megajánlás joga viszont az országgyűlés hatásköre maradt. Ez az átmeneti megoldás sem a bécsi udvart, sem a magyarokat nem elégítette ki. Ezért a haderő körüli harcok végigkísérték a Monarchia egész történetét.

A hadsereg korszerűsítése az 1880-as években került egyre inkább előtérbe. Bosznia-Hercegovina okkupációja (1878.) miatt az egyre feszültebb nemzetközi légkörben, az Oroszország elleni esetleges háborúra való felkészülés, a balkáni feszültség időszerűvé tette a haderőreformot. 1888. november 3-án terjesztették be a parlamentbe a véderőről szóló törvényjavaslatot az OMM hadseregének megerősítésére, amely létszámemelésre vonatkozó tervezetet is tartalmazott. Ferenc József nem engedte a haderőre vonatkozó felségjogai csorbítását. A képviselőházi vitákhoz tömegmozgalmak is csatlakoztak, amelyek végső soron, közvetve Tisza Kálmán miniszterelnök bukásához vezettek (1890. márc. 9.). Az 1889. április 13-án elfogadott VI. tc. (véderőről) megalkotása során a képviselők már a katonai büntetőtörvénykönyv nyomozó elvű (inquisitorius) alapelvét támadták.¹

Az 1890-es évektől kormányválságok jellemezték a magyar belpolitikát. A képviselők egyrészt felismerték, hogy a „legközelebbi háború a létért való küzdelem lesz a monarchiára nézve, szükséges,

¹ 1887. képviselőházi napló X. kötet 215., 216. ülés

hogy egész erőnket latba vethessük benne”², ugyanakkor viszont azt is, hogy „a hadsereg nem egységes hadsereg, melybe a magyar elem beolvad, és a közös hadsereg közössége nem (lehet) akadály abban, hogy annak magyar része a magyar szellemet, a magyar öntudatot és a magyar jelleget abban megtartsa”³. Az önálló magyar hadsereg megeremtésére lehetőség nem volt, Magyarország rá volt szorulva az OMM közös hadseregére. Viszont egyre több politikusban vetődött fel, hogy Magyarország paritásos voltát egyre világosabbá kell tenni, Magyarország közjogi igényeit a haderőben is el kell ismertetni. Apponyi Albert a véderőtörvény vitája során így fogalmazott: „katonailag is üdvös reformot csak akkor fogunk alkotni, ha oly művet létesítünk, mely midőn a tisztán katonai szempontoknak is megfelel, egyszersmind a nemzeti élet minden ágára üdvös és áldásos lesz”⁴. De a hadseregére vonatkozó „nemzeti” követelések (magyar nyelv, a magyar zászló és jelvények alkalmazása a közös hadseregben, a magyar tisztképzés stb.) nagy ellentéteket váltottak ki.

Az 1901-es országgyűlési választások után újból előkerült a hadsereglétszám emelése. A Kossuth Párt 8 pontban foglalta össze azokat a követeléseket (lásd fent említett nemzeti követelések), amelyek elfogadása esetén megszavazza a törvényt. 1903. január 24-én a képviselőház megkezdte az előző év november 6-án benyújtott katonai javaslatok tárgyalását. A Szabadelvű Párt (Apponyi-csoport) 1903. január 9-ei 18 oldalas, kormánynak átadott emlékiratában a katonai engedmények kérése között ott volt a magyar katonai büntetőjog szabályozása.⁵ A Függetlenségi Párt katonai követeléseit Holló Lajos terjesztette elő. Ezek között is ott volt a katonai büntető törvénykönyv és eljárás elkészítése. A 7 pontból álló programot a

² Bolgár Ferenc: *A hadsereg kérdése*. Budapest, Pallas kiadó, 1886. 41. o.

³ Uo. 37. o.

⁴ Tisza István: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Válogatta, szerk.: Tökéczki László. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 11. o.

⁵ Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918. I–II. köt.* Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1934. II. köt. 8. o.

Kossuth Párt is támogatta.⁶ Az uralkodó azonban továbbra sem engedett nézeteiből. A magyar függetlenségi képviselők obstrukcióval, az ülések „szétbeszélésével” (Komjáthy Béla függetlenség párti képviselő 4 órás beszéde) tiltakoztak. Az ügy semmit nem haladt előre, mire Széll Kálmán miniszterelnök 1903. június 6-án beadta lemondását.

Az 1903. szeptember 17-én kiadott chlopyi hadparancs nagy felháborodást okozott Magyarországon. Az udvarban a Szabadelvű kormánypárt szétesésétől félték. A helyzet mentése érdekében Khuen-Héderváry Károly gr. kérésére Ferenc József kijelentette, hogy a hadparancsban foglaltak nem irányulnak a magyar alkotmány és a magyar államiság ellen. A Thallóczy Lajos által megfogalmazott „királyi kézirat”-ot szeptember 22-én adták át. Ez megismételte ugyan a hadparancs mondanivalóját a hadsereg egységének változatlan fenntartásáról, azonban engedményeket helyezett kilátásba, többek között a katonai büntetőjog szabályozását.⁷

A haderőre vonatkozó nemzeti követeléseket az osztrák kormány Ernst Koerber vezetésével „a közös hadseregnek, a dualista államforma e legszilárdabb erősségének, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia hatalmának és tekintélyének mélyen való megingatására” való törekvésként értékelte.⁸

A Szabadelvű Párt 1903. szeptember 28-án tartott értekezletéből kiküldött kilenctagú bizottságának, amelynek többek között – Széll Kálmán elnöklete alatt – Apponyi Albert, Tisza István és ifj. Andrassy Gyula is a tagjai voltak. Október 18-ai katonai előterjesztéseit (pl. a közös hadsereg jelvényeinek a magyar közjognak megfelelő rendezését, a katonai büntetőeljárásnak a szóbeliségre és a nyilvánosságra alapított eljárásánál a magyar nyelv érvényesítését, a magyar honos tisztek magyar csapatokhoz való beosztását, a magyar tisztképzés fejlesztését) az október 28-án tartott

⁶ Dolmányos István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 176. o.

⁷ Uo. 260–261. o.

⁸ Gratz i.m. II. köt. 24. o.

pártértekezlet elfogadta.⁹ Bár a bizottság elismerte az uralkodónak a kiegyezési törvény (1867. XII. tc) 11. szakaszában rögzített hadúri jogait, de a magyar nemzet fenntartotta a hadkiegészítés módjának, a hadkötelezettség terjedelmének és az újonclétszám megállapításának jogát, valamint az újoncok és a hadügyi költségek évenkénti megajánlásának jogát is. Így a minisztérium politikai felelősségének és az országgyűlés befolyásának erre is fenn kell állnia. (A magyar országgyűlésnek mindig is a jogai közé tartozott az újonclétszám megállapítása és megajánlása, abból a felfogásból kiindulva, hogy az uralkodó a nemzet vérbeli és pénzbeli szolgáltatásait csak az országgyűlés hozzájárulásával veheti igénybe. Ennek következtében egyrészt adót csak az országgyűlés állapíthat meg, másrészt az újonclétszám megajánlása is az országgyűlés feladata. Az 1790. XIX. tc még azt is kimondta, hogy az országgyűlés megajánlása nélkül az önként jelentkezőket sem lehet felavatni. Mindez fontos biztosíték volt arra, hogy az országgyűlés egy törvénytelen kormányzattól a működési feltételeket megtagadhassa. Ezt a jogkört a már említett kiegyezési törvény 12. §-a is elismerte.)

Ezek az események kiélezték azt a közjogi vitát, amely a dualizmus időszakában az osztrák és a magyar fél között mindig is ott lappangott. Ugyanis az uralkodó és az osztrák kormányok *kizárólag* felségjognak tekintették a hadsereg vezérletére, vezényletére és belsejére vonatkozó rendelkezéseket. A kiegyezési törvény¹⁰ magyar szövegéből viszont hiányzik a *kizárólag* szó, amely alapot nyújtott arra, a magyarok által képviselt szövegmagyarázatra, hogy az alkotmányos magyar király fejedelmi jogainak körét a magyar közjog határozza meg. Így tehát a magyar országgyűlésnek törvényszerű befolyása van minden alkotmányos jogra. Ez az ellentét magyarázza, miért haladt olyan lassan a katonai kérdések megoldása, miért kerültek ugyanazok a problémák az évek során újra és újra felszínre. Az 1903. november 3-án hivatalba lépő új kormányfő, Tisza István a kilences bizottság határozatainak

⁹ Dolmányos i.m. 260–261. o.

¹⁰ CIH 1967. XII. tc. 11. szakasz

többségét el tudta fogadtatni a királlyal, de ez már nem elégített ki senkit. Újból obstrukció akadályozta meg az újoncjavaslat elfogadását.

Az 1905–1906-os kormányzati válság idején a Fehérvári kormány felhatalmazást kapott, hogy a katonai követelésekről tárgyaljon az ellenzékkel. Négy pontból álló tervezetet tett a koalíció elé, melyek között volt az is, hogy a király hajlandó engedélyezni a magyar katonák magyar nyelven történő elítélését, a magyar nyelvű katonai büntetőeljárás. Az ellenzék katonai követelése is zsugorodtak, például már nem a magyar vezényleti nyelvet akarták bevezetni, hanem csak ezrednyelvet a magyar állítású ezredeknél. Ferenc József azonban ennek is ellenállt. Támogatta őt az az osztrák álláspont is, miszerint ha Magyarország a katonai kérdésekben további engedményt kap, „a hadsereg jó szellemének utolsó maradványai is ki fognak veszni”¹¹. 1906 februárjában az uralkodó feloszlatta a magyar országgyűlést, a katonai kérdés megoldatlanságára hivatkozva. A március–áprilisban folytatott megbeszélések hatására a koalíció a kormányalakításért cserébe az április 6-án kiadott, ún. áprilisi paktumban lemondott a hadsereg vonatkozó nemzeti követeléseiről is, majd hivatalba lépve elérte, hogy a parlament megszavazza az újonclétszámot.¹²

1910. december 12-én a költségvetés parlamenti megszavazása után végképp előtérbe került az 1902 óta húzódó hadügyi reform elfogadása. Khuen-Hédervári kijelentése szerint „a véderőn kívül minden más reform várhat”¹³. Így 1911 tavaszán a hadügyi kérdések rendezéseként elsőnek a katonai büntető perrendtartás (továbbiakban: Kbpr) szabályozása került elő az új véderőtörvény részeként. A polgári büntető perrendtartáshoz hasonlóan a szóbeliség és közvetlenség elve került a tervezetbe. Br. Hazai Samu honvédelmi miniszter május 23-án terjesztette elő a véderőről, a honvédségről és a katonai büntető perrendtartásról szóló javaslatot. Ettől kezdve 1912

¹¹ Gratz i.m. II. köt. 145. o.

¹² Dolmányos István: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 321. old. 68. p.

¹³ Képviselőházi naplók 1910. dec. 12.

júniusáig a véderő-törvényjavaslat körüli vita állt a magyar belpolitikai élet középpontjában. A haderőreform szükségességét a két korábbi miniszterelnök, Tisza István és Wekerle Sándor is hangoztatta, és általában a pártok is elfogadták. Tisza István szavai szerint, „mert a katonai szervezet elhanyagolása a belpolitikára is káros lehet, akadályozza az eredményes nemzeti, nemzetiségi politikát”¹⁴. Kockázatosnak tűnt az akkori külpolitikai helyzetben, az annexió válság kapcsán, a balkáni háborúk időszakában a reformot elhalasztani, ám az ellenzéki képviselők továbbra is ragaszkodtak ahhoz, hogy a közös hadsereg magyar részének nemzeti vonásokat adjanak. Apponyi Albert megfogalmazása szerint „természetes, hogy a nemzet idegentestet (a hadsereg) a maga testében nem tűr meg és a nemzeti életnek egyik leglényegesebb szervét át akarja alakítani valóban nemzetivé”¹⁵. Viták voltak a megvalósítás feltételeiről és a formájáról is. A Justh-párt a véderőjavaslat elfogadását az új választójogi törvény elfogadásával hozta összhangba. A Kossuth Párt, a Néppárt és az Andrássy-csoport pedig a régi vívmánypolitika útján továbbra is egyes nemzeti, katonai nyelvi engedményeket igyekezett kicsikarni Béctől.¹⁶ 1911. december 16-ig sem az 1912. évi költségvetést, sem az újoncjutalékot nem fogadta el a Parlament, és a véderőfejlesztését tartalmazó javaslatok elfogadása terén sem történt előrelépés.¹⁷

A magyar kormányok, mint láttuk, az újonc-megajánlási jog kapcsán igyekeztek nyelvi engedményeket kicsikarni Béctől, emiatt azonban mindig megghiúsult a törvénybeiktatás. Lovászy Márton képviselő is úgy látta a helyzetet, hogy „nem lesz egyikből sem törvény”¹⁸. Ferenc Ferdinánd és katonai köre, Conrad vezérkari főnökkel együtt, azzal támatta az uralkodó bizalmasát, Schönaich

¹⁴ Pesti Napló 1911. okt. 21. Tisza István beszéde Aradon.

¹⁵ Gratz i.m. II. köt. 245. o.

¹⁶ Pölöskei Ferenc: *Kormányzati politika és parlamenti ellenzék 1910–1914*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970. 258 old. 54. p.

¹⁷ Pölöskei Ferenc: *Kormányzati politika és parlamenti ellenzék 1910–1914*. Budapest, Akadémiai kiadó, 1970. 258 old. 59.p.

¹⁸ Gratz i.m. II. köt. 244. o.

hadügyminisztert, hogy a véderőtörvény parlamenti elfogadtatása érdekében a katonai bünvádi perrendtartásnál nyelvi engedményeket tett a magyar „nemzeti” kívánságoknak. Ezen engedményeket azonban ekkor már a magyar parlamenti ellenzék kevésnek találta.¹⁹ 1911. július 17-én kezdődött a törvénytervezetek tárgyalása, de már másnap obstrukció bénította ismét az országgyűlés munkáját. A Khuen-Héderváry kormánynak sem sikerült elérnie, hogy Magyarországon a hadbírószági tárgyalás nyelve kizárólag a magyar legyen. A Bienert kormány szerint a magyar nyelv bevezetése hátrányos helyzetbe hozná a magyar helyőrségeknél szolgáló osztrákokat, és ennek Ausztriában rossz visszhangja lenne.²⁰ Mivel a kormány nem tudta elfogadtatni az uralkodóval a katonai reformokkal kapcsolatos kompromisszumokat, 1912. április 17-én lemondott. A június 4-én házelnökké választott Tisza István a kormánypárttal megszavaztatta a törvényeket, miközben a tiltakozó ellenzéki képviselőket karhatalommal vezettette ki az ülésteremből. Végre elfogadták és július 8-án kihirdették a XXX. törvénycikket a véderőről, a XXXI. törvénycikket a honvédségről, a XXXII. törvénycikket a közös hadsereg és a XXXIII. törvénycikket a honvédség katonai büntető perrendtartásáról.

2. A katonai büntető perrendtartás előkészítő munkálatai

Tervezete 1902-ben elkészült, és azt a következő év elején a magyar, az osztrák és a közös hadügyminiszter, valamint a magyar és az osztrák igazságügy-miniszter szakértőiből alakított bizottság megvitatta. Rávilágít a munka nehézségeire Gerő Gyula őrnagy hadbíró felterjesztése a honvédelmi miniszterhez a német szövegű törvényjavaslat magyarra fordításáról, amelyhez „egy sok tekintetben új magyar *katonajogi Nomenclaturát*” kellett alkotnia. A magyar jogi műnyelv ebben az időben már sokat fejlődött, több mindent át tudott venni az 1896-os magyar polgári perrendtartásból is. De mivel

¹⁹ Pölöskei i.m 20–21. o.

²⁰ Pölöskei i.m 38. o.

a tervezet új katonai igazságügyi szervezetet és új eljárási formákat állít fel, sok olyan fogalomra kellett megfelelő kifejezést találni, illetve képezni, amelyek addig a magyar katonajogi terminológiában teljesen ismeretlenek voltak. Kiemeli, hogy ebben a munkában a magyarosság, a világosság és a jó hangzás elveit tekintette elsődlegesnek, de gondot fordított a fordítás hűségére is.²¹

A magyar honvédelmi miniszter a magyar törvényhozás számára előkészített javaslatát 1903-ban megküldte a miniszterelnöknek.²² Tisza István egy parlamenti felszólalásában megerősítette, hogy a törvény előkészítése „meglehetősen előrehaladt stádiumban van”, és a kormány is szeretné a javaslatot minél előbb előterjeszteni.²³

A következő évben a törvénytervezet többrendbeli módosítása (az osztrák és a magyar igazságügy- miniszter észrevételei, a horvát–szlavón–dalmát miniszter hozzászólása) után azt újból a szakelődök tanácskozása elé utalták.²⁴

Nézeteltérés tárgya volt, hogy a tervezet 289–291., 368. és 389. §-aiban megállapított vétségekre vonatkozó büntetőjogi határozatok a közös törvény erejénél fogva Horvát–Szlavónországra is feltétlenül kötelező vagy az országnak az igazságügy körében meglévő törvényhozási autonómiájának megfelelően külön autonóm törvényben állapíttassék meg.²⁵ Ezt a problémát azzal a megengedéssel kívánták megoldani, hogy a horvát bánt bízták meg azzal –,mint ez számos más törvényben is történt” – hogy ha szükségét látja a kérdéses büntető határozatok foganatosítása érdekében autonóm törvényt alkothasson²⁶, de határozat továbbra

²¹ HL HM 3789. eln. 1902.

²² *A m. kir. kormány működése és statisztikai évkönyve*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1904. 483. o.

²³ *Gr. Tisza István képviselőházi beszédei. 1–4. köt.* Budapest, MTA, 1933. II. köt. 20. o.

²⁴ HL HM eln. 1205. 1904.

²⁵ HL Minisztertanácsi jegyzőkönyv kivonatok 1903. jan. 21.

²⁶ HL Minisztertanácsi jegyzőkönyv kivonatok 1904. máj. 31.

sem született, mert a „politikai viszonyok a reformműnek nem kedveztek”²⁷.

Vita tárgyát képezte a magyar nyelv ügye is. Ezt „a kiválóan politikai fontossággal bíró” kérdést még bele kellett illeszteni a javaslatba.²⁸ Apponyi Albert nem tétélezte fel olyan Kbpr. keresztülvitelét, „amelynek keretében úgy a tárgyalásnál, mint az ítélelhozatalnál a magyar nyelv jogai teljesen érvényre nem jutnak”²⁹. Az 1904. július 1-én tartott minisztertanács a következőket fogadta el: a magyar korona országában rendes székhellyel bíró és ott is állomásozó bíróságainál és igazságügyi szerveinél a magyar nyelv érvényesítendő. Horvát–Szlavónország területén a horvát. A hadsereg és haditengerészet egyéb bíróságainál a hadsereg szolgálati nyelvét kell alkalmazni. A törvénytervezet meghatározott eseteiben megfelelően hosszabb időt hagy erre a nyelvi „átállásra”. Kimondja a javaslat, hogy gondoskodni kell arról, hogy a magyar korona országában lévő haditörvényszékeknél az elnökként és a katonai állományú ülnökökként minél előbb olyan egyéneket alkalmazzanak, akik a magyar nyelvet bírják. A tervezet 81.§-a a főtárgyalásoknál katonai jegyzőket akar alkalmazni, akik tisztviselők lennének. Korábban ezt a hosszabb ideje szolgáló altisztek töltötték be. Most már azonban, hogy ezt a tiszteet megfelelően lássák el „magasabb értelmi színvonal” és jogi ismeretek szükségeltetnek, mert ilyenkor a tárgyalásvezető nem mondhat tollba semmit, a jegyzőnek kell megkülönböztetni a fontosat a nem fontostól, ismernie a bűnvádi perrendtartás rendelkezéseit, hiszen az ő feljegyzései alapján készülnek a tárgyalási, tanácskozási és szavazási jegyzőkönyvek. Azonkívül az ő feladata lesz a magyar vagy horvát nyelven lefolyt szóbeli eljárást a hadsereg szolgálati nyelvére, vagyis német nyelven

²⁷ *A m. kir. kormány 1905. évi működéséről*. Budapest: Athenaeum, 1906. 523 o.

²⁸ *Gr. Tisza István képviselőházi beszédei. 1-4.köt.* Budapest: MTA, 1933. II.köt. 268. o.

²⁹ Uo. 269. o.

jegyzőkönyvbe foglalni. Ezért ezen állásokra jogvégzett egyéneket kell alkalmazni.³⁰

A fegyveres erőnél eddig érvényben levő kbpr, az ún. „inquisitorius” rendszeren nyugodott. Ezzel szemben már általánossá váltak „a művelt államok törvényeiben” a bűnvádi eljárásnak a vád, a szóbeliség és a közvetlenség, a nyilvánosság és a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvei, amelyek a szabad védelemnek és a felfüggesztő hatályú perorvoslatnak is helyet engedtek. A cél: a valódi bűnöst érje a büntetés, de nem több mint, amennyit megérdemel. Inkább 100 bűnöst futni hagyni, mint egyet ártatlanul elítélni. „Minthogy pedig az igazságosság követelménye a fegyveres erő érdekeivel sem lehet ellentétes”, tehát ezeknek a „modern” alapelveknek a katonai igazságszolgáltatásban is érvényesülniük kell. A kbpr-nak a polgári törvényekkel is illik összhangban lennie, eltérések csak ott lehetnek, ahol a fegyelem érdekével és a „helyes katonai szellemmel” össze nem egyeztethetők.

Az 1911-ben kiadott szervei határozványok már előrevetítik az új alapelvek törvénybe iktatását. Bár gyors és törvényszerű büntető igazságszolgáltatásban a bírák kötelesek „a legnagyobb lelkiismeretességgel és fáradhatatlan buzgalommal eljárni”, de emellett nem szabad figyelmen kívül hagyniuk azt sem, hogy a bűnvádi eljárásban érdekelt egyének szabadságát, becsületét, vagyoni és egyéb jogait „a törvények és az eljárási szabályok által vont határokon belül lehetőleg kímélni kell.”³¹ A bírói függetlenség megteremtésére érdekében valamennyi hadbíró a hadbírói tisztikar főnökének alárendeltségébe helyezték (44. §). A hadbírák csak becsületügyi eljárás útján, büntetőbírói ítélettel, vagy a katonai állományú tisztek személyi viszonyainak kezeléséről szóló szabályzatban foglaltak szerint bocsáthatók el rendfokozatukból, vagy veszíthetik el állásukat (50. §).³²

³⁰ HL Minisztertanácsi jegyzőkönyv kivonatok 1904.júl.1.

³¹ *Ideiglenes utasítás és ügyviteli szabályzat a m. kir. honv. dandár-, és hadosztálybíróóságok számára.* Budapest: Pallas kiadó, 1911. 155 o. 1. p.

³² *Szervei határozványok*, 1911. HM eln. 3176.-1911.

3. Hogyan történt a bűnesetek kivizsgálása a csapatoknál az új Kbpr alapján?

A nyomozó eljárást az illetékes parancsnok rendelte el. Kötelessége volt a feljelentések átvétele (123. §), a szóbeli feljelentésről jegyzőkönyvet szerkeszteni. Ezután hosszadalmas nyomozás nélkül, a tényállás tisztázása várt rá. Megtette a szükséges intézkedéseket a tényállás tisztázására, a bizonyítékok összegyűjtésére, a tettes személyének őrizetbe vételére vagy felkutatására. Gondoskodott a bűncselekmény nyomainak és eszközeinek változatlan formában való megtartásáról is. A gyanúsítottat kihallgatta, aki akkor volt letartóztatható, ha tetten érték, vagy a tett után a nyomkövetés rá utalt, ill. a tanúk megjelölték. Ez a fajta letartóztatás 48 óránál tovább nem tarthatott. Ha a gyanúsított megszökött, vagy szökési előkészületeket tett, ha a tanúkat a maga javára kívánta befolyásolni, vagy ha az ellene indított eljárás alatt újabb bűncselekményt követett el, akkor a letartóztatás ideje nem volt korlátozva. A kihallgatásnál sem ígéretet, sem fenyegetést, sem más kényszerítő eszközt nem volt szabad alkalmazni. A tanúk csak akkor voltak kihallgathatók, ha ez a tényállás tisztázása érdekében okvetlenül szükséges volt. Am erről sem kellett jegyzőkönyvet szerkeszteni, elég volt, ha vallomásaikat kivonatolva a tényvázlatokba leírták. Pontos jegyzéket kellett készíteni azon tárgyakról, amelyek a bűncselekményhez tartoztak, ezeket le is foglalták. Szemlét, lefoglalást, házkutatást, személyi motozást a parancsnokság önállóan – általában – nem végezhetett, ez a dandárbíróóságok hatásköre volt. Az előzetes megállapításokat, a tényállást, a gyanúkokokat és a bizonyítékokat felölelő részletes tényvázlatot lehetett a hadbíróóság elé terjeszteni.

Mivel a vádló az illetékes parancsnok volt egészen a főtárgyalásig, ez egyrészt nehézkessé tette a nyomozati eljárást, másrészt sok anomáliához vezetett. Nem működött a bírói függetlenség joga, mert a vizsgálóbíró köteles volt az illetékes parancsnok által elrendelt nyomozást akkor is lefolytatni, ha annak nem voltak meg a jogi alapjai. Az ügyész pedig lényegében csak beosztottja volt a parancsnoknak, így kötelessége volt az utasítások

követése. A Kbpr 175. §-a az indokolatlanul hosszú ideig tartó előzetes letartóztatás ellen kellő védelmet nem nyújtott. Nem minden esetben volt szabályozva a vizsgálati fogság tartama. Nem volt meg a törvényszékek függetlensége sem, mert csak az illetékes parancsnok jóváhagyásával rendelhették el a főtárgyalást. Elég furcsa helyzet adódott abból is, hogy egy jogilag helytelen ítéletet a tárgyalásvezető bírónak, mint egyetlen jogilag képzett egyénnek meg kellett indokolnia, még akkor is, ha azzal nem értett egyet.

A polgári büntető perrendtartástól eltérően a régi kbpr, a több egyénre kiszabott halálbüntetés esetén az ítéletben a sorrendet is meghatározta. E szerint a később sorra kerülőknek végig kellett nézniük társaik kivégzését. Ez tulajdonképpen a legutoljára sorra kerülő főbűnös számára a halálbüntetés súlyosbítását jelentette. Az osztrák bpr is elrendelte a sorrendet, de az elítéltek nem vehettek részt egymás kivégzésén (339, 404. §). Az új magyar Kbpr a halálbüntetés végrehajtásának módját nem szabályozta részletesen (422. §).

4. Az igazságügyi tisztikar létszáma és összetétele a háború előtt

Az 1912. évi XXXIII. tc. nyomán elvált egymástól a bírói és az ügyészi munkakör. Ezzel együtt megszűnt a hadbírói tisztikar elnevezés is, helyébe az igazságügyi tisztikar lépett.

A bírói ténykedések különválasztása, a vádló- és védő közegek alkalmazása megnövelték a bírói tisztikar létszámigényét. A honvéd csapatok száma is gyarapodott. Az I. világháború előestéjén, 16 gyalog-, 4 lovas- és 8 tüzérdandár felállítását tervezték. Ehhez 14 dandárbíróóság megszervezését kellett megoldani, és létszámmal feltölteni. A feladatok ellátásához legalább 19 igazságügyi tisztet számítottak (beleértve a betegség, a szabadság, vagy más okok miatt kiesőket). Hadosztály bíróságokként 4 igazságügyi tiszt működött (egy bíróságvezető, egy helyettes, egy igazságügyi tiszt, mint ítélelbíró és egy, mint vizsgálóbíró). A 8 gyalogos-és a 2 lovas hadosztályhoz 6 hadosztálybíró szerveztek. Összesen tehát ez 43

igazságügyi tiszti helyet jelentett. A hadosztályparancsnokok mellé 1-1 igazságügyi előadói helyet rendszeresítettek (összesen 10), akiknek feladata volt az ügyészi teendők ellátása mellett a fegyelmi és a közigazgatási tevékenység is, a nyilvános tárgyalásokon való részvétel, az írásbeli indítványok, indoklások szerkesztése és a nyomozás vezetése, ami feladatban túl sokat jelentett egy személy számára. Úgy ítélték meg a Honvédelmi Minisztériumban, hogy a két kisebb forgalmú hadosztálybírósnál még elég 1-1 fő, de már Budapesten 3, a többi 3 nagyobb forgalmú bíróságnál pedig legalább 2-2 igazságügyi tisztre lenne szükség.

A háború esetére felállítandó Legfelsőbb Honvéd Törvényszék feladatainak ellátására 16 helyet rendszeresítettek, a következő megoszlásban:

- 5 igazságügyi tiszt (legalább ezredesi rendfokozatúak),
- póttagok,
- a két tanácshoz 2 tanácsjegyző,
- a titkári és a fogalmazói teendők ellátására 1-1 személy.

Mivel a törvényszék 2 tanácsban határozott, ezért a koronaügyész mellé két helyettesi és egy fogalmazói helyre is szükség volt.

A Honvéd Főparancsnoksághoz ekkor 3 hadbíró volt beosztva. A főparancsnok „bírói felsőbbbségi jog”-a megszűnt, a hadosztályparancsnokok az illetékes parancsnoki jogokat ezután valamennyi alárendeltjük, tehát a tisztek fölött is gyakorolhatták, a legsúlyosabb esetekben is. Emiatt a Főparancsnokság bűnügyi teendői lényegesen csökkenésére számítottak, ugyanakkor más, jogi szakismeretet igénylő ügyek szaporodását várták.

Ezért itt elégnek tűnt, ha egy beosztott igazságügyi tiszttel emelik a létszámot. A Honvédelmi Minisztérium jogi személyzete 1 igazságügyi csoportfőnökből, 2 osztályvezetőből, 7 beosztott tisztből állt, valamint 3 hadbíróból, akik más szolgálati állásból voltak oda vezényelve. Mivel az igazságügyi osztály ügköre is bővült (a közös hadseregére és a honvédségre vonatkozó ügyek, a bírósági iroda tisztségviselőinek személyi ügyei stb.) még egy igazságügyi tiszti hely vált szükségessé.

Az összes létszámot tehát 64 főről 114 főre kívánták emelni. Ez azonban igen nehéz dolognak ígérkezett, mivel az elmúlt 10 év alatt a sokszori honvédelmi miniszteri előterjesztések és királyi jóváhagyások ellenére is csak összesen 7 fővel gyarapodott a hadbírói kar létszáma, az is a 3 új parancsnokság és a csendőrség felállításával.

E 114 hadbíró rendfokozati beosztása így alakult volna:

- 1 tábornok főhadbíró,
- 3 tábornok hadbíró,
- 10 ezredes,
- 11 alezredes,
- 16 őrnagy,
- 17 főhadnagy,
- 12 bírósági irodatiszt.³³

Az ügyészi tisztii állások megszervezésénél eltérés mutatkozott a közös hadseregbeli eljáráshoz képest. Ez utóbbinál ugyanis az ügyészi tisztiek kijelölésére olyan módszert alkalmaztak, hogy az olyan állomáshelyeken, ahol egynél több dandárparancsnokság volt elhelyezve, az ügyészi tisztii állás ellátására külön tisztet alkalmaztak. Azokon az állomásokon, amelyeken csupán egy dandárparancsnokság volt, ott a mindenkori állomástiszt lett az ügyészi tiszt. A Honvédelmi Minisztérium illetékes osztálya végül is úgy döntött, hogy az ilyen állomástisztii helyek rendszeresítése a honvédségnél nem lenne indokolt, és pénzügyi vonatkozásban sem lehetne megoldani. Marad tehát az eredeti elképzelés, hogy az ügyészi tisztii teendők ellátására legalkalmasabbak lesznek a dandár vezérkari tisztjei. Részben azért mert „nem túlságosan nagy elfoglaltságú” és magasabb képzettségük mellett az ezzel az állással járó (nem nagyszámú) teendőket könnyen el fogják látni. Másrészt, mert az ügyészi tisztii állás az illetékes parancsnokkal való állandó

³³ HL HM előterjesztés 1913. szept. 11.

érintkezést követelt és leginkább ők voltak abban a helyzetben, hogy ezen „bizalmi” állás követelményeinek legjobban megfeleltek.³⁴

A m. kir. darabont testőrség laktanyaparancsnoka és az összes csendőrkerületi parancsnok a Kbpr 27.§-ának megfelelően a dandárparancsnoki terjedelemben, a testőrkapitány és a magyar szent korona országaihoz tartozó csendőrség felügyelője a 28.§-nak megfelelően a hadosztályparancsnokot megillető terjedelemben gyakorolta az illetékes parancsnok jogait. A darabont testőrség kapitánya és a csendőrség felügyelője, valamint a kerületi parancsnokok a bűnvádi üldözés jogát eddig is gyakorolták, de fegyelmi szempontból a katonai parancsnok hatalmának és a bűnvádi üldözés jogának egy kézben való egyesítését tartották kívánatosnak. A hadosztály bírósági hatáskörbe tartozó összes csendőrségi bünesetnek a csendőrség felügyelője kezében való összpontosítását gyakorlati és költségkímélési szempontból is korlátozni kellett, ezért a legénységet és a rangosztályba nem sorolt havidíjasokat kivették a felügyelő hatásköréből és őket a hasonló jogkörrel bíró honvéd illetékes parancsnok alá helyezték.³⁵

A Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Főparancsnokság erőfeszítései a hadbírói létszám megfelelő számú emelésére nem jártak megfelelő eredménnyel, létszámhiánnyal küzdöttek a bíróságok, amely az ügyek intézésének a rovására ment, és épp a megkívánt gyorsaság szenvedett hiányt.

5. A törvénykezés nyelve

Magyarországon az államnyelv használatára vonatkozó rendeletek kiadása a magyar törvényhozás hatáskörébe tartozott.

Az 1912-es új Kbpr törvényerőre emelte, hogy „a közös hadseregnek Magyarországon felállított dandár- és hadosztálybíróságainál... a kihallgatás és tárgyalás nyelve... az

³⁴ HL HM eln. 15/a.-32.-1913.

³⁵ HL HM előterjesztés 1914. máj. 15.

államnyelve.”³⁶A törvénykezés nyelve tehát a magyar korona országaiban (1868. XXX. tc. alapján Horvát-Szlavónország kivételével) a magyar lett. Horvát-Szlavónországban a horvát, de az igazságügyi szervek a magyar beadványokat is kötelesek elfogadni, és azokra magyarul válaszolni. Mivel azonban a közös hadseregnél nem volt elég számú magyarul tudó hadbíró és csapatbiztos, ezért a cs. és kir. hadsereg, és a haditengerészet bűnvádi eljárásánál, a belső ügyvitelben, valamint az ezekkel a hatóságokkal történő levelezésében továbbra is a szolgálati nyelvet alkalmazták.

A Legfelsőbb Katonai Törvényszék tárgyalási nyelve a magyar lett.³⁷ Ez szintén elég sok problémát vetett fel, mivel Horvát-Szlavónország feljebbviteli ügyei is ide kerültek. Az akkor alkalmazott 2 horvát fordító biztosan nem lesz képes a nagy valószínűséggel még gyarapodó számú bűnügyek részben fordítási, részben tolmácsolási munkáját megoldani. A horvát fordító osztálynak az volt a véleménye, hogy a kérdés kétféleképpen oldható meg: vagy úgy hogy tényleges tiszteket és állami tisztviselőket a tolmács vizsga letétele után hites tolmácsi minőségben alkalmaznak (legalább 5-t), vagy egy külön honvéd tolmácsi tisztviselő kart állítanak fel.³⁸

6. A törvény végrehajtása

A törvény végrehajtására a honvédelmi az igazságügyi és a belügyminiszter lett kijelölve. Ennélfogva mindazokat az útbaigazításokat, amelyek a végrehajtás kapcsán felmerülhettek, a törvény 495.§-a értelmében közösen kiadandó végrehajtási utasításba kell felvenni.³⁹

A törvény 1914. augusztus 8-án lépett életbe. „hogy az új eljárás a hozzá fűződő várakozásoknak megfelelőhessen ehhez

³⁶ CIH 1912. évi XXXIII. tc. 80. § 1. pont

³⁷ HL Minisztertanácsi jegyzőkönyv. 1904. júl. 1.

³⁸ HL HM eln.15/a-15186-1913.

³⁹ HL HM eln.15/a-17164-1913.

elsősorban az szükséges, hogy az új törvény alkalmazására hivatott hadbírói személyzet e törvény és az ezzel kapcsolatos utasítások szellemébe minél inkább behatoljon, azok részleteit is teljesen elsajátítsa s ekként az új törvényes rendelkezéseket minden felmerülő esetben gyorsan és helyesen alkalmazni tudja.” Ezért miniszteri rendelet alapján a bíróságoknál legalább hetente kétszer másfél-két órában (a hivatalos időn túl) értekezletet kellett tartani az összes hadbíró és hadbíró jelölt részére, a Kbpr és az azzal kapcsolatos utasítások rendszeres megismertetésére és megvitatására. „meg kell követelni, hogy az értekezletre kitűzött anyaggal előzetesen foglakozzanak s azt az értekezleten megvitatás tárgyává tegyék; mert az ily módon kifejlődő eszmecsere az emlékezetben maradandó nyomot hagy és így a cél elérhetését igen hathatósan mozdítja elő.”⁴⁰

⁴⁰ HL HM eln.15/a-16198-1913.